

SUMARI

Pròleg.....	13
Girar la mirada enrere	17
1. Els primers records	21
Des del balcó.....	21
Dues cases, dos universos familiars.....	23
L'empremta dels avantpassats.....	28
Mare, filla i refilla	34
2. Viure la literatura	37
L'oralitat: porta d'entrada a la literatura catalana.....	37
La lectura: porta d'entrada a la literatura espanyola	46
La biblioteca d'aula	50
3. Aprendre de llegir en una altra llengua ..	55
Aprendre l'abc.....	55
La pràctica de llegir a l'escola, a casa i al carrer	56
Altres contextos de lectura	59
4. Vivències escolars.....	65
Espais i mestres	65

Aprendre de lletra i moltes coses més ...	67
Apertura al món: ampliació del context del dia a dia.....	70
La presència del català a l'escola.....	77
5. Món interior.....	81
Pors	81
Tristeses i alegries.....	85
Incomprensions i prejudicis.....	93
6. Créixer en un poble de ponent.....	99
El paisatge.....	99
La vida social	102
Les festes majors	109
Les ferides de la guerra civil.....	111
Les cases tancades.....	115
Aires nous.....	117
Agraïments.....	121

PRÒLEG

Un capvespre d'estiu, Margarida Prats i jo ens vam trobar a l'Ateneu Barcelonès per revisar un projecte que teníem pendent. Després d'una llarga conversa, la Margarida em va parlar —tema recurrent entre padrins— de la seva neta i em va comentar que aquells ulls tan plens d'energia l'empenyien a mirar enrere, a retornar als primers anys de la seva vida, a fi de rescatar vivències, emocions, inquietuds, universos de la seva infantesa, sense cap més altre afany que compartir un mosaic de records d'aquesta etapa de la seva vida amb els fills i la neta.

Em va oferir com a primícia, sense adonar-se'n, amb un relat apassionat, un tast d'aquell calidoscopi i em convidava, a través d'aquest joc òptic, a entrar en una infància lligada a la terra. A la d'una generació que va créixer amb els genolls pelats, les sopes de pa i hores i més hores als carrers del poble... I a l'escola, amb l'*Enciclopedia Álvarez* i les llibretes «en limpio».

M'anava atrapant mentre m'explicava que a Torrelameu, el seu poble, quan la boira intensa dels hiverns esborrava les façanes de les cases, s'imaginava que caminava per una gran ciutat, que visitava alguna illa paradisiàca i reproduïa paisatges que havia vist en alguna pel·lícula. Quina sort tenia aquesta nena de poder fer llargs viatges sense moure's del poble!

Després d'una bona estona de conversa, veient la seva capacitat de convertir vivències aparentment minúscules en relats fascinants, la vaig animar a escriure aquella història que representava el testimoni d'una època. Valia la pena compartir-la perquè, encara que es tractés d'una història molt personal, tenia la virtut de poder arribar a ser universal.

Mare, filla, refilla relata les experiències del creixement d'una nena en una petita població rural a mitjan segle xx. Algunes vivències són presentades de manera minuciosa com la de l'acostament a la literatura i la de l'aprenentatge escolar. En la primera mostra el contrast entre viure la literatura de la seva tradició a partir de l'oralitat abans de l'escolarització —«Vivia en un ambient familiar buit de llibres però ple de literatura»— en interacció amb els adults i l'acostament a la tradició literària en llengua castellana a partir de la lectura de textos. I manifesta la recança de no poder descriure paisatges o expressar sentiments en la llengua materna.

En el relat de l'aprenentatge escolar es mostra la connexió de l'escola amb l'entorn a partir de l'observació de la natura i amb la llengua del país

a partir de jocs i cançons i l'escolta de poemes en català i l'ampliació d'horitzons a partir de viatges a altres indrets o de la lectura dels llibres de la biblioteca d'aula. Gràcies a una mestra represaliada i el seu marit, professor de secundària inhabilitat, les nenes d'un petit poble rural van viure una experiència educativa força allunyada de l'ideari pedagògic d'aquella època centrat en la transmissió coneixements totalment deslligats dels interessos dels alumnes i desvinculats del medi i de la cultura catalana.

L'univers femení es dibuixa a partir de diverses generacions de dones de la família i del tipus d'interrelacions entre elles i la nena i del paper social secundari de la dona en una societat rural tradicional i masclista, on les nenes perdien el dret a la major part de patrimoni familiar si darrere seu naixia un nen. Gràcies a la biografia de Marie Curie descobreix un model inexistent al seu entorn: una dona pot estudiar una carrera universitària i compaginar ciència i vida familiar.

No és pas per atzar, doncs, que la nena que va néixer amb una oïda tan afinada per escoltar històries, que va viure sempre amb els ulls molt oberts, altament sensible, amb una gran capacitat per absorbir i per processar tot allò que percep del seu entorn, hagi dedicat la seva vida a la recerca i divulgació de la literatura, especialment en l'àmbit de la poesia, i que hagi contribuït —i de quina manera!— a augmentar la competència literària de moltes fornades de mestres del nostre país.

Convido a endinsar-vos en l'univers d'una nena, en la dècada dels cinquanta, al si d'una família pagesa que l'arrela al territori a partir de la literatura popular. Si vau créixer en un poble rural abans de la mecanització del camp, potser un hi podreu emmirallar; si sou de generacions posteriors i heu crescut en un medi urbà, hi podeu descobrir una altra manera de viure la infantesa.

RAMON BESORA

GIRAR LA MIRADA ENRERE

Vaig néixer el 30 d'agost de 1949 quan apuntava el dia. Sembla que tenia deliri d'aterrar en aquest món, perquè quan va arribar el senyor metge em va trobar a la vora de la meva mare movent les cames amunt i avall. El meu pare va anar a buscar-lo després haver-me agafat amb les mans i haver-me deixat al costat de la mare. El metge va tallar el cordó umbilical i jo vaig començar a mamar amb desfici. Certament, devia tenir ganes de viure... De vegades, quan el cansament s'apodera del meu cos, recordo les paraules del pare sobre el meu naixement, em veig movent les cames i em pregunto si vaig malgastar massa energia aquell dia. Era la primera filla d'un matrimoni jove, darrere meu naixerien dos xiquets: el Ramon, el 1954, i l'Àngel, el 1964.

Ignoro fins a quin punt la manera de néixer, el lloc que ocupem en la nissaga familiar incideix en la formació de la personalitat. Ser la més gran de la família, la més gran dels cosins, et marcava maneres der fer; els adults et feien sentir responsable dels

altres, te n'havies d'ocupar, els havies de distreure, havies de donar bon exemple. A més, si eres nena se suposava que sempre "havies de..." col·laborar en les feines de casa i tenir cura dels germans petits. Ara, tenies algun avantatge: podies inventar històries i germans i cosins t'escoltaven, dirigir jocs i et seguien; a més, els padrins t'havien pogut dedicar moltes estones perquè no tenien cap més net.

Els primers records van lligats a olors, a paisatges, a racons de cases, a persones que m'envolten, a interrogants sobre allò que observo i no acabo d'entendre... De vegades una il·lustració em retorna als estius quan donava voltes a l'era sobre el diable mentre el sol anava anunciant el nou dia, a l'olor de la palla, quan feien els pallers, a la fresqueta entremig dels panissars a la canícula. Tot allò que es va acumular dins meu quan era una criatura i que durant anys ha quedat tapat per les experiències d'adolescència, joventut i maduresa. Segueixo el fil longitudinal de la vida atrafegada per mil i uns objectius, per mil i unes obligacions i quan soc a la darrera etapa, quan tinc més passat que no pas futur i miro els ulls nets i plens d'energia de la meva neta Aina, una força m'empeny a fer un gir enrere i retorno als primers anys de la meua vida.

Retorno a l'etapa compresa entre els tres i els dotze anys, quan em sentia part d'una família i d'un poble. Quan encara no havia hagut d'abandonar les amigues de tota la vida, l'escola on havia après tantes coses, el paisatge de l'horta, les serres del secà,

el ritme de l'aigua del riu i de la sèquia; en suma, quan encara no era una forastera al poble on havia nascut i passat dotze anys de la vida. El conjunt de records d'aquest període és el contingut del llibre que teniu a les mans.

ELS PRIMERS RECORDS

DES DEL BALCÓ

Al perdre la teva imatge
em va enfonsar l'enyorança
i vaig perdre l'esperança
pensant que no tornaries.

JOAN MANUEL SERRAT

Dreta al balcó, el cos tens, les manetes enganxades als ferros de la barana i la mirada fixa en la figura femenina que s'anava allunyant carrer amunt. Dia rere dia, la nena veia com aquella figura s'anava perdent en la llunyania sense girar-se.

Tenia tres anys i no entenia per què, de cop, havien trencat les rutines del meu dia a dia a la casa on vaig néixer al carrer del Forn. En comptes de seure al solà amb el repadrí Eusebi, un home ben plantat, bonhomiós, que m'explicava facècies i em feia riure, mentre escoltaven les sardanes que cantava una veïna de Barcelona casada al poble, la mare se m'enduïa a casa de la mare del meu pare, la padrina Maria, al carrer del Molí, i ella se'n tornava a la casa on vivíem dos generacions de la nissaga materna, els repadrins, els padrins, els pares i jo.

Restava immòbil una estona, amarada de tristesa; a poc a poc anava traient les mans dels ferros, deixava de mirar la punta del carrer on havia anat desapareixent la figura de la meva mare i em posava davant la padrina Maria que em mirava amb afecte. Els primers dies, no em fixava en les flors que hi havia al balcó, ni en la gent que passava pel carrer; només enyorava el espais i les persones de la casa gran on havia nascut. La padrina Maria esperava pacient que passés una estona, m'ensenyava el sobre de Chocolate Batanga que cada dia compràvem amb la mama, en recordo la imatge d'una negra somrient, i em deia "ara farem xocolata desfeta, en menjarem i després mirarem la gent que passa".

A poc a poc, des del balcó, vaig començar a fixar-me en la gent que passava pel carrer: homes que anaven al tros, dones que anaven al forn; el que m'agradava més era un mosso de l'alcalde, dret sobre el carro feia córrer els cavalls, i passava com un llamp mentre cantava "A lo loco, a lo loco, así vive fulano, mengano, a lo loco se vive mejor". Quan passava, picava de mans, perquè em feia molta gràcia, semblava més content que molts amos de trossos de terra. La padrina tenia testos al balcó, seia a la vora de les flors i saludava tothom que passava.

Molts dies venien a dinar els germans del meu pare, que encara eren solters, feien bromes i em feien riure i a poc a poc em vaig anar acostumant a aquest espai.

Als vespres em venia a buscar el papa i tornava a la casa on vaig néixer, estava contenta de retrobar la mama, els padrins i repadrins, però ja no enyorava tant la casa quan l'endemà al matí la mama em deixava amb la padrina Maria, una dona alegre, vital, generosa, recta i acollidora. A poc a poc es va anar creant un intens vincle afectiu amb ella que va durar tota la vida.

DUES CASES, DOS UNIVERSOS FAMILIARS

La vitrina, a diferència de l'urna del museu, s'ha fet per obrir-la. I el moment d'obrir la porta, de mirar, triar, allargar la mà i agafar és un instant de seducció, el punt en què es troben la mà i un objecte és elèctric.

EDMUND DE WAL

La nena mira embadalida l'armari vitrina de la sala gran: s'atura en els gots de cristall amb ocells exòtics, després la mirada ressegueix les tasses de cafè de porcellana amb ornaments florals i els platets corresponents, finalment somriu mirant una plata amb un senyor alt i prim i un de baixet i gros. L'armari és tancat. Li agradaria poder-lo obrir, poder triar algun objecte i acaronar-lo.

La casa del carrer del Forn era gran, encara en recordo cada racó: a la planta principal hi havia quatre habitacions, cuina amb el foc a terra, rebost, endreçat i ben assortit de conserves, confitures, bacallà, pernil, capses de galetes, botelles de licors, sala menjador, que donava al carrer del Forn, i el solà amb testos

d'herbes aromàtiques, safareig, on em banyava quan feia calor, i la comuna amb un mirall amb cignes a la vora d'un llac. A les golfes, a més del confitat de porc, hi havia baguls plens de coses d'altres temps. De més grandeta, vaig poder descobrir quines eren. A la planta baixa hi havia cinc botigues, l'accés al celler, les quadres dels animals i el femer. L'entrada era molt espaiosa, a la tardor s'hi feia verema i, de més gran, hi jugava amb altres nenes.

Tenia dues entrades: la del carrer del Forn que et portava a la planta principal i la del carrer dels Afores que et portava al corral, a les quadres dels animals i a les botigues on es guardava gra, vi i oli i a l'accés al celler. Enfront d'aquesta porta, a l'altra banda del carrer, hi havia el tancat, un ampli espai amb una "corralina" amb cabres, una part coberta amb canyissos, on es feien assecar les figues i el raïm, i s'hi estenien pomes, cebes i trumfes. Hi havia cadires de bova per seure i passar una estona al ras. Hi acostumava a anar amb els repadrins i m'agradava molt fer festes als cabridets.

Del mobiliari, en recordo el de l'habitació dels repadrins: la calaixera de caoba amb un caragol de mar sobre del marbre, el llit i les tauletes modernistes; les butaques de la sala i les cadires de bova de la cuina. El que em tenia el cor robat eren els objectes que hi havia a l'armari de paret de la sala gran: els colors llampants dels ocells exòtics dels gots, les tonalitats de les tasses de cafè de porcellana amb els platets corresponents, la parella de figures

estrafolàries d'una plata que em feien somriure i em tenien intrigada. El papa em va dir que eren “Don Quijote i Sancho Panza”, em va ensenyar el llibre *Don Quijote de la Mancha*, l'únic que tenia, i em va dir que m'agradaria molt de llegir-lo quan fos gran. Li havia recomanat un capità sevillà que jugava amb ells als escacs quan feia la mili a Ceuta; un militar que no es volia creure que el pare fos pagès i sempre li deia que era una intel·ligència malaguanyada.

La casa del carrer del Molí, on havia nascut el meu pare, era molt més petita i no hi havia objectes tan bonics com a la casa del carrer del Forn. També tenia tres plantes, però les estances eren més reduïdes, no hi havia comuna i el mobiliari era més senzill. A l'armari de paret a la saleta de davant hi havia copes i gots més senzills i unes tasses de porcellana amb flors blaves i rosades que m'agradaven molt. Un dia que, plantada davant de l'armari mirava i remirava aquestes tasses, la padrina Maria em va preguntar què mirava amb tanta atenció, li vaig assenyalar les tasses i li vaig preguntar si algun dia em podria posar la xocolata desfeta de cada matí en una. Després d'explicar-me que les tasses eren un regal dels senyors de Balaguer, pares dels nens que havia cuidat deu anys, va obrir l'armari, va treure una tassa la va anar a emplenar de xocolata i la va deixar sobre la taula. El cor em va fer un salt d'alegria i encara puc reviure l'emoció d'agafar aquell bonic objecte, de poder-ne fer ús per esmorzar i de poder-lo tocar sense por que ningú s'enfadés, com

passava quan demanava de tenir a les mans algun objecte de la vitrina de la casa del carrer del Forn.

En el meu dia a dia dels primers records als tres anys alternava l'estada a les dues cases; en recordo moments i persones que em revelen dos universos familiars diferents. En un hi ha més persones, més espai, més objectes bonics, però que només es poden mirar; hi percebo un cert malestar entre les dones; a l'altra casa hi ha menys espai, menys gent, menys objectes bonics que sí que es poden tocar, s'hi respira alegria i vitalitat. A la casa gran passo moltes estones amb el repadrí asseguda al solà, a la casa més petita em moc per tots els espais amb la padrina paterna i fem moltes coses juntes: cantem, reguem les flors, mirem la gent que passa pel carrer, des del balcó; anem a donar menjar a les gallines i pleguem els ous.

Quan tenia quatre anys, la padrina Maria i els oncles van marxar a viure a una torre d'Almacelles, i els meus pares i jo vam anar a viure a la casa del carrer del Molí. Llavors va passar a ser més la meva llar fins que, quan tenia dotze anys, vam marxar del poble per anar a viure en una torre d'un poble de colonització, sense aigua corrent ni electricitat. L'espai era diferent sense la padrina Maria; al cap de poc temps va néixer el meu germà Ramon i jo vaig passar a ser la filla gran.

M'agradava anar a veure els padrins materns i passar estones a la casa on vaig néixer. Reveig la sala gran i retornen tant les històries que m'explicava la

padrina Cília: les anades a Barcelona, on s'allotjava a casa d'uns oncles, la mort de la seva mare i les desavinences amb la sogra i les cunyades, com la seva imatge assegurada davant meu dient-me endevinalles. També retorna la imatge dels balls amb el padrí, valsos, polques i rigodons, i el sento cantar mentre rodolàvem: “Ballarem los xotis Bepa, ballarem los rigodons, ballarem l'americana que és lo ball dels petons”. Acabàvem suats i ens assèiem en una cadira, llavors la padrina deia: “Ets més petit que aquesta xiqueta”. I nosaltres dos tornàvem a riure.

En aquesta sala celebraven els dinars de festa major quan la meva mare era petita i als anys vint s'hi feien sessions musicals amb un tocadiscos quan hi anava el Víctor Duran, oncle del padrí. M'imagino els quatre germans, Pepito, Maria, Ramon i Ramona amb els pares, Eusebi i Francisqueta, escoltant música i fent passos de ball. El germà petit del padrí, l'oncle Ramon, era molt melòman i tocava el trombó.

Quedar-me a dinar amb els padrins era una festa, gaudia d'una cuina senzilla: arròs amb carbassa, pollastre a la cassola amb albergínies ofegades, que païa molt bé, i era el centre d'atenció dels grans. M'agradava observar com menjava el padrí, amb un gest elegant que tenia molt poc a veure amb altres homes de la família.

Sempre que hi anava entrava al rebost, on es guardava la fruita i la verdura del temps, el pernil, els pots de conserves i melmelades, els llegums, l'arròs, la pasta, les galetes de muntanya i els licors.

© M. Margarida Prats Ripoll, 2024
© del pròleg: Ramon Besora, 2024
© d'aquesta edició: Pagès editors, S L, 2024
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
www.pageseditors.cat
editorial@pageseditors.cat
Primera edició: març de 2024
ISBN: 978-84-1303-529-1
DL: L 101-2024
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S L
www.bobala.cat

◀ imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.